

УДК 517.9

РОДИНА БОГОЛЮБОВИХ

М.О. ХАРИТОНОВА, І.Д. ЄВДОКИМЕНКО

Київський національний університет технологій та дизайну

100-річчя від дня народження фізика і математика М.М. Боголюбова відзначає весь науковий світ. У статті розглядається життєвий шлях та творча діяльність декількох поколінь Боголюбових, починаючи від XVII сторіччя до нашого часу.

Микола Миколайович Боголюбов – вчений, який стоїть в одній шерензі з найвидатнішими корифеями науки – Ньютоном, Ейлером, Пуанкаре. Його наукові досягнення неможливо переоцінити, а ідеї, якими він щедро ділився з учнями та послідовниками розвиваються в усіх країнах нашої планети.

Цілковито присвятивши себе науці, М.М.Боголюбов все своє життя був взірцем людини рідкісної працездатності, з глибокими християнськими моральними переконаннями, яким він ніколи не зраджував. Надзвичайні математичні здібності дав йому Бог, але можливість їх реалізувати, етичний фундамент (підґрунтя) для свого розвитку були закладені його родиною.

Сім'я Боголюбових: Микола Михайлович і Ольга Миколаївна з синами Миколою, Михайлом і Олексієм. Київ, 1928 р.

Що ж це за феномен – родина Боголюбових?

Вихідці з поволзького селянства – пращури носили прізвище Кононови. Наприкінці 18 сторіччя чоловіки роду вступають на стезю служіння християнській вірі.

Прадід Миколи Миколайовича – отець Андрій був священником у селі Павлівське Нижегородської губернії, а його діти – Андрій та Михайло отримали

прізвище Боголюбови, очевидно, на честь їх покровителя Андрія Боголюбського. Дід – Михайло Андрійович народився у 1838 році, закінчив Нижегородську духовну семінарію і у 1863 році прийняв сан священника у своєму рідному селі Павлівське. Він мав чотирьох синів і сімох доньок, вихованню яких приділяв багато уваги. Троє синів, серед яких був і батько Миколи Миколайовича – Микола Михайлович отримали духовну освіту, четвертий обрав військову кар'єру.

Микола Михайлович Боголюбов народився 8(20) травня 1872 р. в с. Павловське Ардатівського повіту Нижегородської губернії в родині сільського священника Михайла Андрійовича Боголюбова. Закінчив Московську духовну академію в 1896 році, продовжив навчання в Берлінському університеті, де вивчав, зокрема, східнознавство. Отримав ступінь магістра богослів'я у 1900 році. Після повернення в Росію викладав логіку, психологію, педагогіку та історію філософії у Нижегородській духовній семінарії.

У 1908 році Микола Михайлович одружився з Ольгою Миколаївною Люмінарською.

Ольга Миколаївна народилася 27 березня 1911 року в Нижньому Новгороді в родині чиновника губернського суду Миколи Олександровича Люмінарського. А її дід був священником. Ольга Миколаївна закінчила Нижегородське відділення Московської консерваторії по класу роялю і працювала викладачем музики в Нижегородському інституті шляхетних дівчат. Побравшись з Миколою Боголюбовим, Ольга залишила цю посаду, але все життя давала уроки гри на піаніно вдома, що було неабиякою допомогою родині в скрутні часи. Ольга Миколаївна була непересічною жінкою, гідним другом і опорою свого чоловіка. Коли в родині з'явилися діти, вона всі свої вміння, знання направила на виховання високоосвічених, високодуховних, з твердими моральними принципами синів. Вона навчила їх любити працю, бути стійкими за будь-яких обставин.

У 1909 році у них народився син Микола – майбутній великий вчений. Цього ж року Микола Михайлович отримав сан священника і був призначений на посаду професора богослів'я в Ніжинському Історико-філологічному інституті. У Ніжині, в 1911 році народився другий син – Олексій. у 1913 році сім'я переїздить до Києва в зв'язку з тим, що Миколу Михайловича було обрано ординарним професором богослів'я Університету св. Володимира.

Кожного року Микола Михайлович їздив до Німеччини на лікування і паралельно працював в наукових центрах. Він планував взяти при нагоді за кордон всю сім'ю і тому змалку, разом з дружиною, навчав синів іноземним мовам. Спочатку це була німецька, потім французька, а згодом англійська. Але цим мріям не судилось втілитись у життя. Розпочалась Перша світова війна. На той час Микола Михайлович саме знаходився у Німеччині і був інтернований в Росію, в яку він повернувся через Швецію і Фінляндію.

У 1917 році Микола Михайлович захистив дисертацію і отримав ступінь доктора богослів'я. Одним з його опонентів був славетний вчений-філософ, математик, професор П.О. Флоренський. Того ж року Микола Боголюбов приймав участь у Помісному соборі Російської православної церкви.

У 1918 році народився третій син – Михайло. Під час громадянської війни кафедра богослів'я в Університеті була ліквідована. Микола Михайлович отримав парафію в селі Велика Круча на Полтавщині, де він служив з 1919 по 1923 роки. Потім повернувся до Києва, був священником Покровської церкви на Пріорці, отримав звання Митрофорного протоієрея. У 1925 році переїздить до Нижнього Новгорода, де до 1934 року був настоятелем Спаської церкви. На будівлі церкви у 1998 році відкрито пам'ятну дошку, що увічнює його ім'я.

Гоніння на церкву, що розпочали більшовики, не обійшло сім'ю Боголюбових. Миколу Михайловича було заарештовано. Він просидів у в'язниці з 1928 до 1932 року. На той час Микола Михайлович був уже дуже хворою людиною і дружина, Ольга Миколаївна, тричі на день, пішки, носила йому їжу за будь-якої погоди. А старший син, Микола, робив все можливе й неможливе, щоб врятувати батька. Врешті, йому вдалося достукатись до всесильного шефа ОГПУ В'ячеслава Менжинського і у 1932 році батька звільнили. Але здоров'я Миколи Михайловича було підірване і 14 травня 1934 року він помер.

Науковий доробок Миколи Михайловича Боголюбова значний і охоплює такі напрямки як :філософія, теологія, літературознавство, східнознавство, історія релігій, критика соціалізму та комунізму. Він показав антиісторичність спроб деяких дослідників, зокрема Ренана та Штрауса, подавати життя Ісуса Христа як життя звичайної людини. В останні роки життя, навіть у в'язниці, написав другий том «Философии религии» та «Жизнь Богоматери». На жаль, під час війни обидва рукописи загубилися. Залишилася у рукописі книга «Жизнь Иисуса», що була написана у в'язниці. Крім того, Миколою Боголюбовим були написані такі твори:

«Теизм и пантеизм» (1900), «Философии религии», том 1 (1917), «К вопросу о происхождении христианства» (1916), «Марксизм и наука» (1912), «Кризис мифологического сознания в Индии и в Древней Греции» (1915), «Герои Горького и их мировоззрение» (1906), «Эрнест Ренан и его «Жизнь Иисуса» (1908), «Гоголь» (1909), «Новый социализм, его теория и практика» (1912).

Але не лише цінними науковими роботами завдячуємо ми Миколі Михайловичу. Не менш важливим є те, що він зробив для виховання своїх дітей.

Двоє старших – Микола і Олексій підростали в буремні часи революцій і війн. Батько вчив їх читати, писати, вчив їх іноземним мовам. Він спеціально вивчив математику, щоб мати можливість допомогти дітям освоїти цей предмет. Приносив їм необхідну літературу. Коли старший син став відомим вченим, Микола Михайлович настільки поглибив знання вищої математики, що міг читати наукові роботи сина. Молодший син, Михайло, проявив неабияку схильність до іноземних мов, зокрема, до східних. Батько всіляко сприяв цьому інтересу.

Без перебільшення можна сказати, що три сини – доктори наук - це найкраще досягнення родини Миколи і Ольги Боголюбових.

Про старшого, найвідомішого, сина Миколу Миколайовича, чий ювілей відзначає весь світ, детально розказано в попередній статті. Звернемось до середнього, Олексія Миколайовича.

Як вже зазначалось, народився Олексій 25 березня 1911 року в м. Ніжині на Чернігівщині. Вчитися почав самостійно, прислухаючись до того, як батько вчив читати і писати старшого брата. І таким чином, освоїв грамоту в три роки. До гімназії Олексій пішов у 1918 році і провчився лише один рік, тому що родина переїхала до села Велика Круча, де батько отримав парафію. В сільській школі хлопець навчався у п'ятому та шостому класах.

Тут, в селі, маленький Олексій познайомився зі світом машин і найпростіших механізмів, які використовували в роботі селяни: плуг, сіялка, віялка, ткацький верстат, гончарний круг. Все це було дуже цікаво і визначило на майбутнє наукові інтереси хлопчика. Через два роки родина переїхала до Нижнього Новгорода. Хлопець продовжив навчання там. Закінчив школу в 1928 році і одразу

потрапив до списку «лишенців», а це означало, що він не мав права на навчання у вищих учбових закладах.

Не один раз здавав Олексій вступні екзамени до вищих закладів, інколи ,найкраще серед вступників. Але його не приймали через походження. Нарешті, у 1931 році Олексій був прийнятий на фізико-математичний факультет Харківського університету. Навчання в університеті поєднувалось із роботою, тому що потрібно було на щось жити. Два рази його виключали з університету за походження. Другий раз виключили з останнього, п'ятого курсу. Поновили, завдяки допомозі професора Миколи Митрофановича Крилова, який був добре знайомий з сім'єю Боголюбових.

Саме під час навчання на фіз.-мат. факультеті Олексій познайомився зі своєю майбутньою дружиною Тамарою Василівною Морозовою (потім Боголюбовою), яка у 1931 році також поступила на цей факультет.

У 1934–1935 роках Олексій Миколайович працював в технічному відділі тресту «Укртракторремонт». У 1937 році Олексію Боголюбову доручили організацію школи для іспанських дітей, які були вивезені до Харкова. Викладав фізику, математику, завідував педагогічною частиною, а також вів мовні курси для іспанських політемігрантів. Є спогади колишньої вихованки П.М.Долорес, яка разом зі своїми братами і сестрами навчалась в цій школі. З великою теплотою вона пише про вчителів школи, зокрема про Олексія Миколайовича, які робили все, аби діти, відірвані від батьківщини, почували себе комфортно і отримали необхідні знання.

Коли у 1941 році почалася війна, Олексій Миколайович разом з дружиною опинився на окупованій території. Довелось скрутно. Щоб не померти з голоду, пішов шукати харчів по селах. В селі Старовірівка запропонували роботу. Довелось погодитись. Коли почався наступ Червоної Армії, німці погнали більшість чоловіків села за собою. Так дійшли до Молдавії, де Олексію вдалося втекти і перейти лінію фронту. Звичайно, його заарештували. Намагалися в Старовірівці знайти компрометуючі факти, але нічого не знайшли. Судили за те, що, начебто, брав участь у розгоні колгоспу і за націоналізм. Дали 15 років каторжних робіт і відвезли до Норильська.

Довелось попрацювати й машиністом підйімальної машини на шахті, і на інших роботах. Згодом, враховуючи високу інженерну кваліфікацію, працював в таборі, що обслуговував будівництво збагачувальної фабрики на інженерних посадах у відділі головного механіка. Після смерті Сталіна, в грудні 1953 року був звільнений достроково.

На Казанському вокзалі Москви Олексія зустрічали рідні: мати, дружина, молодший брат з дружиною. Старий Новий рік він зустрічав на квартирі старшого брата Миколи, який допоміг йому грошми й одягом. І потім, у старшого брата Олексій незмінно отримував допомогу і підтримку. Олексій Миколайович хотів поїхати до Києва, де на той час мешкала його мати і дружина Тамара, але йому не дозволили як колишньому ув'язненому. Довелось шукати іншого місця. Жив в Золотоноші, а потім у Черкасах, де працював головним механіком обласного будівельного тресту. В 1955 році йому дозволили повернутися до Києва. Працював у Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти УРСР спочатку на посаді старшого інженера, а потім – головного інженера відділу устаткування.

Саме в ці роки починається інтенсивна наукова діяльність Олексія Миколайовича. Спочатку він захищає кандидатську дисертацію в 1962 році під керівництвом академіка І.І. Артоболевського, після чого переходить на роботу до відділу історії математики Інституту математики АН УРСР старшим

науковим співробітником. Одночасно викладає теорію машин і механізмів та деталей машин в Київському інженерно-будівельному інституті.

Працюючи у відділі історії математики, О.Боголюбов доробив «Українську математичну бібліографію», розпочату Й.Б.Погребиським. Розробив план монографії «Історія вітчизняної математики» у чотирьох томах. Три роки Олексій Миколайович працював над монографією. У 1964 вона вийшла з друку. Окремим томом була видана «Історія математичної освіти в СРСР». В тому ж таки році в Інституті механіки АН УРСР ним була захищена докторська дисертація по монографії «Історія механіки машин».

Цій події дуже раділа мати Ольга Миколаївна. Вона казала: «У мене всі мої три сини - доктори». Через п'ять років, у грудні 1969 року Олексія Боголюбова було обрано членом-кореспондентом АН УРСР. На жаль, мама цього вже не побачила. Вона померла у 1965 році.

З 1976 року О.М.Боголюбов працює в Інституті математики АН УРСР. У цей час написано багато книжок. Видає «Довідник. Математики. Механіки». Створює школу по вивченню історії математики. Багато сил і часу віддає роботі з молоддю. Під його керівництвом підготовлено і захищено біля 25 кандидатських дисертацій, дві докторські. Зокрема., він був науковим керівником таких викладачів кафедри вищої математики нашого університету як професор В.М. Урбанський, доценти: Л.Д. Ледньова, Л.Ф. Лучка, М.О. Харитонова, ст. викладач О.М.Нестеренко. Його учнями також були Р.О. Сапсай, Л.В.Отрубяннікова, І.Д. Євдокименко. Всі вони із вдячністю згадують цю талановиту людину з великим серцем.

Олексій Миколайович нагороджений такими відзнаками: медаль ім. Ол. Койре від міжнародної академії історії науки, премія ім. М.М. Крилова від НАН України, ступінь почесного доктора Петербурзького університету шляхів сполучень та звання командора ордена «За громадянські заслуги» від короля Іспанії Хуана Карлоса.

Олексій Миколайович прожив довге, непросте і насичене життя. Помер 1 листопада 2004 року на 94 році життя.

Його вірною супутницею впродовж 67 років була дружина Тамара Василівна, яка багато років

працювала на кафедрі вищої математики Київського інституту легкої промисловості (тепер КНУТД) і з якою мали щастя працювати поруч й автори цієї статті.

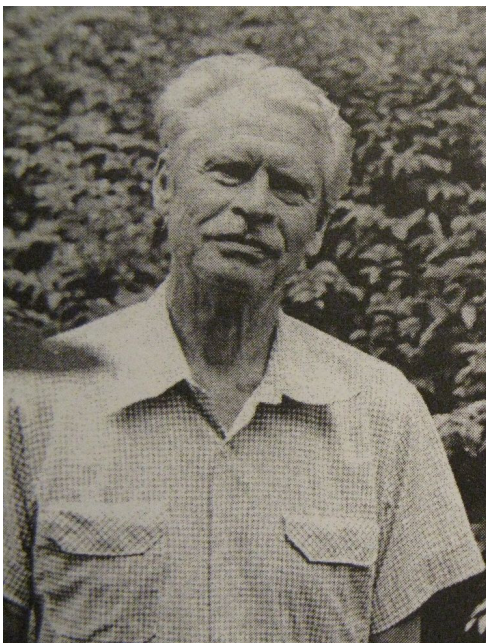
Слід відзначити, що Боголюбови не лише дали світу талановитих вчених, але вміли прийняти в свою родину також інтелігентних, винятково порядних людей. До таких людей належали і Тамара Василівна.

Тамара Василівна Морозова народилася 28 серпня 1911 року в селі Шеїно Сахновського району Курської губернії в родині вчителів. Дід по матері був священиком, а по батькові селянином. У Тамари було ще дві сестри і брат.

Жили скрутно і Тамара рано почала допомагати матері, іноді давала замість неї уроки в початковій школі. У 1929 році закінчила школу і поступила на курси по підготовці до медінституту. Вона успішно склала екзамени до Воронежського медичного інституту, але її не прийняли тому, що дітей вчителів було небажано допускати до вищої освіти. Тоді, за порадою батька, Тамара поступила на фізико-математичний факультет Харківського університету, де зустріла свою долю – Олексія Боголюбова. Після закінчення університету працювала в середніх школах Харкова. Під час окупації не працювала. Потім був арешт чоловіка і на довгі 10 років Тамара Василівна залишилась сама. Вона викладала вищу математику в вищих закладах Чернівців, Черкас, Ужгорода, Мукачово. .

У 1951 році Микола Миколайович Боголюбов, попросив Тамару Василівну переїхати до Києва. На той час його родина разом з ним переїхала до Москви. В Києві залишилась вже похилого віку мати Ольга Миколаївна і він хотів, щоб біля неї була близька людина. Так Тамара Василівна опинилась в Києві. До самої смерті Ольги Миколаївни вона була для неї надійною опорою. В тому ж році вона була зарахована на посаду старшого викладача кафедри вищої математики Інституту легкої промисловості, якою на той час керував професор Володимир Петрович Вельмін. У 1956 році Тамара Василівна захистила дисертацію на ступінь кандидата фізико-математичних наук. З 1959 року працювала на посаді доцента. Тамара Василівна Боголюбова була талановитим педагогом, прекрасним математиком. Сотні студентів з вдячністю згадують її лекції, які запам'яталися їм простотою викладання, доступністю і одночасно високим науковим рівнем. Для колег вона була взірцем інтелігентності, порядності, принциповості, доброзичливості.

Наукові напрямки її праці – математична фізика, теорія ймовірності, історія математики. Тамара Василівна вивчала античну математику, досліджувала життя та творчість Гіпатії Александрійської. Цікавилась вона і новими напрямками науки, зокрема, кібернетикою. Прочитала ряд лекцій з цього напрямку науки в Києві. На жаль, докторська дисертація «Асимптотичні оцінки інтегралів високої кратності», написана Тамарою Василівною, в силу різних причин, не була захищена.

У 1977 році Тамара Василівна вийшла на пенсію, але до самої смерті у 1998 році не поривала зв'язків з рідною кафедрою. Гостинний дім Боголюбових завжди був відкритий для колег, молоді. І Олексій Миколайович, і Тамара Василівна щедро ділилися своїм досвідом, мудрими порадами приходили на допомогу.

Михайло Миколайович, наймолодший з братів Боголюбових, народився 24 січня 1918 року в одному з коридорів Київського університету під час артилерійського обстрілу Києва.

З 1925 по 1935 роки Михайло жив з батьками у Нижньому Новгороді, де закінчив десятирічну школу. З дитинства хлопчик проявив велику схильність до іноземних мов, зокрема до східних. В цей час родину Боголюбових відвідав митрополит Нижегородський та Арзамаський

Сергій (в миру Страгородський), що невдовзі став патріархом Московським і вся Русі.

Свого часу, у 1890 році він працював в Російській православній місії в Японії і добре знав японську та китайські мови. Саме він благословив Михайла вивчати східні мови.

Михайло переїздить до Харкова, де він у 1935–1936 роках працює на заводі поршнів та одночасно навчається на німецькому факультеті Українського інституту іноземних мов, за порадою матері. Батька на той час вже не було в живих. У 1936 році Михайло поступає на філологічний факультет Ленінградського університету, який з відзнакою закінчує у 1941 році по спеціальності іранської філології. Інтерес до східних мов у брата підтримував його старший брат – Микола Миколайович. Він надсилав йому підручники та словники східних мов. Після закінчення університету Михайло Миколайович був направлений викладачем перської мови у Вищу школу Червоної Армії. Під час Великої Вітчизняної війни йому доводилось також виконувати спеціальні завдання, пов'язані із знанням східних мов. Йому легко вдавалось видавати себе за таджика.

Областю наукових досліджень Михайла Миколайовича було порівняльно-історичне мовознавство, вивчення мертвих стародавніх і середньо-іранських мов, дешифровка і публікація стародавніх пам'ятників письменності. У важкодоступній високогірній ущелині річки Ягноб у верховині Зіравшана, де і зараз немає автомобільних доріг, Михайло Миколайович збирав матеріали по ягнобській мові. Для того, щоб дібратися до захованих у горах селищах, йому доводилось облазити багато високих гір. Він не знав перепочинку і зовсім протер підошви чобіт. Довелось пришивати до них шматки автомобільних покришок. Це була унікальна експедиція. А у 1970 році радянська влада, замість того, щоб полегшити життя місцевого населення і провести автомобільну дорогу, вивезла їх на військових вертольотах у долину, щоб вони працювали на бавовняних плантаціях. Це була чергова депортація цілого народу. Таким чином, матеріали, що зібрав Михайло Миколайович, стали унікальними.

В 1944-1946 роках Михайло Боголюбов викладав на кафедрі іранської філології Московського державного університету, а з 1-го вересня 1946 року назавжди повертається до рідного Ленінградського університету, на кафедру іранської філології східного факультету, де і понині викладає предмети іранського мовознавства. У 1948 році Михайло Боголюбов захистив дисертацію на ступінь кандидата філологічних наук, а у 1956 – докторську дисертацію на тему ягнобської мови. У 1958 році отримав звання професора, у 1966 обраний членом-кореспондентом АН СРСР, а у 1990 році обраний академіком АН СРСР.

Впродовж 35 (!) років, з травня 1960 і до 1995 року Михайло Миколайович – декан східного факультету університету, а також завідувач кафедри іранської філології (1981-1991). У різні роки керував також кафедрами монголо-тібетської філології (1987-1989) та історії Стародавнього Сходу (1990-1997). Він почесний професор СПбГУ. Є засновником наукової школи порівняльно-історичного вивчення східних мов при Раді по Грантам Президента Російської Федерації. В 1991 році заснував наукову конференцію «Православ'я на Далекому Сході». Неодноразово виїжджав з лекціями за кордон. Читав лекції про ягнобську мову в Пенсільванському університеті (США), про хорезмьську мову в Академії мови і літератури в Тегерані. У липні 1992 року доповідав на 39-ій міжнародній зустрічі асиріологів в Гейдельберзі (Німеччина).

Діяльність Михайла Боголюбова відзначена численними нагородами: Орден Трудового Червоного Знамени (1975), Орден Дружби Народів (1981), Орден Почета (1998), Орден Святого Благоверного князя Даниїла Московського III ступеня (1995).

Крім того, Премія ім. академіка С.Ф. Ольденбурга в області гуманітарних і суспільних наук за 2000 рік, численні медалі. Він – заслужений працівник вищої школи.

У листопаді 2009 року Його Величність імператор Японії нагородив професора Боголюбова Михайла Миколайовича орденом «Сонця, що сходить із золотими променями і шийною стрічкою» за колосальний вклад у розвиток японознавства і викладання японської мови в Росії, а також за зміцнення культурних обмінів і дружніх відносин між Росією і Японією.

У 2008 році Михайлу Миколайовичу виповнилось 90 років. Але він продовжує активну наукову, педагогічну і суспільну діяльність. Він – почесний декан східного факультету Санкт-Петербурзького університету. Викладає на факультеті східних мов. Кожної середи о 12.20 він в аудиторії серед студентів. Причому, активно використовує комп'ютерну техніку і найновіші технології в цій галузі для кращого засвоєння студентами східних мов. У нього є всі східні шрифти, в тому числі єгипетські ієрогліфи. Він настільки добре оволодів комп'ютерними технологіями, що дає поради своїм синам в питаннях їх використання.

Не обійшов Бог талантами і наступне покоління Боголюбових. Надамо стислі відомості про них.

Микола Миколайович Боголюбов (мол.) – російський математик та фізик-теоретик. Народився в Києві 7 березня 1940 року. Син Миколи Миколайовича Боголюбова. Закінчив Московський університет у 1962 році. З 1966 року працює в Математичному інституті ім. В.А. Стеклова РАН. В коло наукових інтересів входять: теоретична та математична фізика, класична та квантова статистична механіка, фізика конденсованих середовищ, гідродинаміка, теорія диференціальних рівнянь з малим параметром. Це далеко не повний перелік розділів науки, де Микола Миколайович досяг видатних результатів. Він є доктором фіз.-мат. наук, професором, членом-кореспондентом РАН (1984). Опублікував більш ніж 80 робіт, в тому числі 7 книг, 3 монографії. Нагороджений Державною премією СРСР (1983), преміями Об'єднаного інституту ядерних досліджень (1982, 1985), премією М.М.Крилова НАНУ, премією М.М.Боголюбова НАНУ.

Три покоління сім'ї Боголюбових на святкуванні 75-річчя Миколи Миколайовича. Дубна, серпень 1984 р.

Павло Миколайович Боголюбов – фізик-теоретик. Народився 6 травня 1942 року в Уфі під час евакуації Української академії наук. Син Миколи Миколайовича Боголюбова. Закінчив фізичний факультет Московського університету (1965). Доктор фіз.-мат. наук, професор. З 1966 року працює в Дубні в Об'єднаному інституті ядерних досліджень. Керівник сектору в Лабораторії теоретичної фізики (1982-1996), помічник директора інституту з міжнародних зв'язків. Основні наукові інтереси пов'язані з теоретичною фізикою елементарних частин, фізикою високих енергій. Займається квазинезалежними кварками. Лауреат Ленінської премії.

Микола Михайлович Боголюбов (мол.) – фізик-теоретик. Син Михайла Миколайовича Боголюбова. Народився 30 листопада 1950 року. Закінчив фізичний факультет Ленінградського університету у 1974 році. В цьому ж році став працювати в Ленінградському (тепер Санкт-Петербурзькому) відділенні Математичного інституту ім. В.А. Стеклова. Доктор фіз.-мат. наук (1989).

Наукові інтереси пов'язані з теорією точно розв'язаних систем статистичної фізики та квантової нелінійної оптики, дослідженням методів обчислення кореляційних функцій та вивчення їх асимптотики.

Читав курси лекцій в Університеті Манчестера, в інституті теоретичної фізики Гельсінкі. Опублікував більше 100 праць, в тому числі дві монографії. Нагороджений премією М.М. Крилова НАНУ (1997).

Михайло Миколайович має також сина Олексія, який присвятив життя вивченню східних мов і працює в Ермітажі.

Таким чином, Ольга Миколаївна Боголюбова мала не лише трьох синів – докторів наук, але й трьох онуків – докторів наук.

Висновки

Рід Боголюбових, найяскравішим представником якого був Микола Миколайович, в усіх поколіннях вважав за головні принципи життя прагнення до знань, інтелігентність, християнську мораль та чесну і віддану працю. Боголюбови були і залишаються непересічними людьми, гідними великої поваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. А.Н. Боголюбов, Н.Н. Боголюбов. Жизнь. Творчество. – Дубна, Издательский отдел ОИЯД, 1996. – 182 с.
2. Праці Інституту математики НАН України. Т. 39: Нариси з історії математики і математичного природознавства / Від. ред.: О.М. Пустовойтов. – Київ: Ін-т математики НАН України, 2001. – 160 с.

Надійшла 23.02.2010